

Ajankohtaiset

Unien elävä perintö

Lectio precursoria Jyväskylän yliopistossa 12.11.2021

Silja Heikkilä

Väitöskirjani aihe koskettaa todennäköisesti jokaista tässä salissa istuvaa, sillä meistä kaikilla on jonkinlainen kokemus unista, joko itse koetuista tai kuulluista unista. Meillä kaikilla on käsitys siitä, mitä uni on. Uni on yleisinhimillinen ja ennen kaikkea ihmistä kiinnostava ilmiö, ja se on saanut aikaan erilaisia tapoja jakaa unikokemuksia toisten kanssa ja tulkinta yhdessä unien sisältöjä. Tänäään tarkastettava väitöskirjani "Unien elävä perintö: etnologinen tutkimus unikäsityksistä ja unien kertomistilanteista" tarkastelee erilaisia uniin liittyviä käsityksiä, kokemuksia ja ajatuksia. Olen selvittänyt muun muassa sitä, minkälainen ilmiö uni tutkimukseeni osallistuneille on, ja miten erilaiset käsitykset unista ja unien kertomiseen liittyvät käytännöt välittyvät eteenpäin. Laajempi tutkimustehtäväni on liittynyt unien elävän perinnön prosesseihin, eli unien kerronta- ja tulkintaperinteen vaalimiseen ja välittymiseen.

Etnologinen katse unikäsityksiin ja unien kertomistilanteisiin

Tapa, jolla tarkastelen tutkimusaiheittani edustaa unien kulttuurista ja tarkemmin sanottuna sosiokulttuurista tutkimusta, eli en esimerkiksi lähesty unia biologisena tai psykologisena ilmiönä. En esimerkiksi pyri selittämään sitä, miksi ihminen näkee unia, tai sitä, miten unen näkemisen prosessi tapahtuu ihmisen aivoissa suhteessa hänen muihin kokemuksiinsa. En myöskään tarkastele tutkimuksessani ensisijaisesti unien sisältöjä, jotka ovat arkisessa elämässä luonteva kiinnostuksen kohde. Näin tällaisen unen, mitä se tarkoittaa? Tai: näin uskottoman unen, kuunnelkaas, kun kerron! Kenties joidenkin paikallaolijoiden ensimmäiset sanat ovat tänä aamuna olleet "Arvaa, mitä unta näin viime yönä." Nämä sanat tulivat esille myös tutkimukseni aineistossa, jonka tuotin yhdessä 62 suomalaisen henkilön kanssa haastatteluin ja avoimin kyselyin.

Sosiokulttuurinen näkökulma, ja tutkimukseni kohdalla niin kutsuttu *etnologinen katse*, ankkuroituu usein yksilöön, jossa erilaiset kulttuuriset ja henkilökohtaiset merkitykset ris-teilevät. Minulle tutkijana tulkinnallinen avain tähän sosiokulttuuriseen näkökulmaan oli elävän perinnön käsite, eli unien kerronta- ja tulkintaperinteen tulkitseminen aineettomana kulttuuriperintönä. Aineeton kulttuuriperintö ilmenee kulttuurissamme erilaisina uskomuksina, tapoina ja perinteinä, joita sitten arjessa vaalimme ja välitämme eteenpäin seuraaville sukupolville.

Tutkimuksessani korostuu kulttuuriperinnön yksilöllinen taso. Olen halunnut tutkimuksellani mennä erään tunnistetun perinteen taakse ja kysyä sitä, minkälaisin ajatuksin, pohdinnoin ja näkemyksin ihmiset erilaisia perinteitä vaalivat ja välittävät eteenpäin. Kysyn tutkimuksessani: Millä tavoin unet voivat olla meille ihmisille merkityksellisiä, ja mistä me oikeastaan puhumme, kun puhumme unista? Millä tavoin käsityksemme unista rakentuvat ja kuinka unien kertomiseen ja tulkintaan liittyviä käytäntöjä, käsityksiä ja uskomuksia siirretään eteenpäin?

Uni on monelle hyvin henkilökohtainen, aistillinen ja tunteellinen kokemus, joten irtautuminen subjektiivisuutta korostavasta näkökulmasta unikokemusten kohdalla voi olla vaikeaa. Miten unia ylipäätään voidaan lähestyä kulttuuriperintönä, eli tarkastella unia yhteisön ja yksilön vuoropuhelua korostavasta näkökulmasta? Tämä kysymys on ollut keskeinen myös unien tieteellisessä tutkimuksessa.

Unien tutkimuksen perinteet

Tutkimuksessani sivuankin unien tutkimuksen perinteitä ja erilaisia tutkimusparadigmoja, eli tutkijan katsetta ohjaavia ennakoasetelmia. Esimerkiksi 1900-luvulla unia lähestyttiin lähes yksinomaan psykoanalyttisessa ja yhä enemmän kokeellisessa fysiologisessa viittekehäyksessä, ja unien sosiaalinen ulottuvuus jäi vähemmälle huomiolle. 2000-luvulle tullessa psykoanalyttinen unien tulkinta on siirtynyt omaan marginaaliinsa kognitiivisten ja neuropsykologisten lähestymistapojen saatua enemmän jalansijaa unien tutkimuksessa. Sen sijaan arjessa unia kohdatessamme lähestymme niitä edelleen pitkälti oman kokemuksen kautta, ja selitämme näitä kokemuksia erilaisista näkökulmista ja omaan unikäsitykseemme nojaten. Tieteellisen unien tutkimuksen on hyvin vaikea selittää tyhjentävästi sitä, mitä ja miksi unet lopulta ovat. Kuten eräs tutkimukseeni osallistuja osuvasti toteaa: "unet voivat olla - mitä milloinkin" (Nainen, 49 v). Tutkimukseni avainkäsitteeksi valitsinkin tutkimusprosessini aluksi unikäsityksen, joka tarkoittaa niitä ajatuksia, käsityksiä ja uskomuksia, joita meillä unista on. Pyrin tutkimuksessani ymmärtämään niin erilaisia unikäsityksiä, niiden rakentumista kuin unikäsitystä ilmiönä.

Unien yliluonnolliseksi tulkittu ulottuvuus on ilmiö, joka edelleen herättää keskustelua. Myös oma aineistoni piti sisällään näitä enneuniin, vainajan kohtaamiseen unissa ja symbolitulkintaan liitettyjä kokemuksia ja merkityksiä. Näkemykseni mukaan suomalaisten unikäsityksiä ei voida kuvata ilman kannanottoa yliluonnollisen käsitteeseen, ja tutkimukseni osoittaa sen, ettei ilmiö ole kadonnut kulttuurissamme. Toisaalta näitä ennen yliluonnollisina pidettyjä kokemuksia selitetään nyt myös uusista näkökulmista.

Tälle kiehtovalle ilmiölle on olemassa omat tutkimusperinteensä. Väitöskirjassani tätä uskomusperinteen tunnistaman ilmiön tutkimusta edustaa suomalainen folkloristinen unien tutkimus, jonka voi sanoa alkaneen jo 1800-luvun lopulla kansanperinteen keruun myötä. Maininnat esimerkiksi Suomen kansan vanhoissa runoissa osoittavat, että jo tuolloin unet olivat yksi osa suomalaisten arkea ja sen uskomuksia. Tutkijat ovat etsineet suomalaisten unikäsityksiä muun muassa erilaisista sananlaskuista, kuten "Joka uniin uskoo, se varjoaan pelkää" tai "Mitä päiväl pääs, sitä öisin unis". Nämä sananlaskut eivät lopulta eroa tämän päivän tyyppillisistä unikäsityksistä. On hyvin tavallista ajatella, että päivällä koetut asiat siirtyvät uneen tai että unet osoittavat jotain sellaista, mitä emme valveilla ollessamme tiedosta. Unien merkityksellisyys on näkynyt myös erilaisina uskomuksina, kuten "Jos näet unessa

hampaiden putoavan, se tietää kuolemaa”. Myös tutkimukseni aineisto osoittaa, että unien tulkintatavoissa sekoittuvat niin kulttuuriset kuin henkilökohtaiset merkitykset. Tämän seikan ovat tosin jo oivaltaneet aikaisemmat suomalaista unien kerronta- ja tulkintaperinnettä tutkineet folkloristit, Leea Virtanen ja Annikki Kaivola-Bregenhøj.

Omintakeinen suomalainen folkloristinen unien tutkimus

Folkloristi Leea Virtanen tutki 1970-luvulla unia osana suomalaisten ylikuonnollisia kokemuksia, mutta myös osana arkista unien kertomista ja niihin liittyviä käytäntöjä. Mainittakoon jo tässä vaiheessa, että lähestymistapa ja tulosten raportointi on kansainvälisellä tasolla tarkasteltuna poikkeuksellinen. Tutkimusotteen kiinnittyminen yhtäältä vahvaan kansalliseen eetokseen ja toisaalta subjektiivisiin kokemuksiin on tuottanut vahvaa tulkintaa suomalaisista ja unien kerronta- ja tulkintaperinteestämme, joka olisi syytä nostaa esille unien tutkimuksen kentällä laajemminkin. Huomautettakoon, että unien kulttuurinen tutkimus tarkoittaa esimerkiksi Yhdysvalloissa toisten kulttuurien tutkimusta vertailevin antropologisin menetelmin.

Suomalainen folkloristinen unien tutkimus jatkui Leea Virtasen jälkeen katkeamattomana ketjuna Annikki Kaivola-Bregenhøjn tutkimusaiheena, jolloin kuvatuksi ja kartoitetuksi tulivat kerronnan tutkimuksen ja unien tulkintaperinteen lisäksi myös muu pohjoismainen unien kerronta- ja tulkintaperinne. Uni on suomalaisessa kulttuurisessa tutkimuksessa tiettyllä tavalla harvinainen vakioaihe, eli se esiintyy usein muuhun tutkimuskohteeseen liittyvänä sivujuonteena, löytönä tai tutkijan hetkeksi havahduttaneena aiheena. Täysin unille omistautuneet tutkijat ovat Suomessa harvassa, mikä on sekä uhka että mahdollisuus. Ilmiö kaipaa lisätutkimusta, mutta myös ennen kaikkea monitieteellisiä kohtaamisia.

Tutkimukseni, kuten myös minä tutkijana, sijoitun tämän suomalaisten unikäsitysten ja kerronta- ja tulkintaperinteeseen kohdistuvan tutkimusperinteen jatkoksi. Omien aineiston pohjalta tekemieni tulkintojen suhteuttaminen aikaisempiin suomalaisten unikäsityksiä koskeviin tutkimuksiin osoitti muun muassa sen, että unikäsitykset ovat olleet muutoksessa 1970-luvulta alkaen ja ne ovat osin myötäilleet yhteiskunnallisia muutoksia sekä tieteellisiä tutkimustuloksia. Tulkitsin unikäsityksiä tuotettavan aktiivisesti heijastamalla niihin esimerkiksi sen hetkisiä kulttuurisia käsityksiä unista ja erilaisia uniin liittyviä kulttuurisia ajankuvia tai malleja.

Reflektiivinen tutkimusote

On kuitenkin täysin tutkijan katseesta kiinni, minkälaisena kohde lopulta näyttäytyy. Tekeväni tutkimus onkin ollut samalla tekemieni tulkintojen kestävyuden tarkastelua. Reflektiivinen tutkimusote on tarkoittanut niin oman esiymmärrykseni pohtimista, kuin oman ihmis- ja tiedonkäsityksen tutkimista. Tutkijana en ole säästynyt vahvoilta tunteilta, omien tulkintojeni kyseenalaistamiselta enkä epävarmuudelta tutkimusprosessin keskellä. Toisaalta voin nyt väitöskirjani valmistuttua edelleen uskoa siihen ihmiseen, jonka tutkimukseni on piirtänyt eteeni. Minulle humanistina ihminen näyttäytyy pohdiskellevana, tuntevana, ihmettelevänä, aavistelevana, elämäänsä ja itseään rakentavana olentona.

Folkloristinen unien tutkimus on tarjonnut minulle vahvan ja moniulotteisen tradition, sekä selkeän tutkimuskohteen niin kerronnan tutkimuksen kuin uskomusperinteen tutkimuksen

osalta. Kuten väitöskirjani esipuheessa totean, ehkä hivenen asenteellista *Kalevalaa* siteeraten, ikään kuin voimalauseena: *Akat noita arvelkohot öisiä unennäköjä!*, niin kenties esimerkiksi Leea Virtasen esimerkillinen ennakkoluulottomuus aikansa tiedeyhteisössä on tarjonnut minullekin tutkijana rohkeutta tarttua aiheeseen, jonka lähestyminen kulttuuriperintönä ei aluksi ollut aivan itsestään selvä asia. Tutkijoina olemme kaikki osallistuneet omilla tavoillamme unien elävän perinnön ymmärtämiseen. Elävän perinnön käsite toimikin minulle eräänlaisena yleisavaimena siihen tutkijoiden vaalimaan ja välittämään tieteelliseen kulttuuriperintöön, jonka itse tutkijana valitsin vastaanottaa.

Unien kerronta- ja tulkintaperinteen välittyminen

Palataan vielä takaisin unien kertomistilanteeseen. Väitöskirjani kansikuvassa lienee monelle tuttu tilanne: se kuvaa yhdenlaista unien kertomistilannetta. Kuvassa lapsi kertoo öisen unensa aamulla, tai kenties hän on herännyt painajaiseensa, jota vanhempi on tullut kuuntelemaan. Yleensä vanhempi lohduttelee lasta ja toteaa, että se oli vain paha unta, tai sitten tulkitsee unta yhdessä lapsen kanssa selittäen mistä uni mahdollisesti on tullut.

Kuva: Unien elävä perintö. (Lauri Heikkilä, 2020)

Minulle tutkijana kuva edustaa ennen kaikkea unien kerronta- ja tulkintaperinteen vaalimista ja välittymistä, eli sitä, millä tavoin tämä tuhansia vuosia vanha ilmiö siirtyy kulttuurissamme eteenpäin. Kertomisen voimalla, tietenkin, mutta löytyisikö myös muita merkityksiä tämän aineettoman kulttuuriperinnön välittymiseen, eli elävän perinnön prosesseihin?

Tutkimukseni herättikin tästä lähes ikonisesta kuvasta kiinnostavia kysymyksiä. Tuon tässä otsikkotasolla esille muutaman yksittäisen esimerkin. Ensinnäkin: siirtyvätkö perinteet yksisuuntaisesti aina aikuiselta lapselle?

Erialaisten perinteiden tai perinneainesten välittymistä aikuisilta lapsille on pidetty keskeisenä kulttuuriperinnön aktiivisen siirtämisen tapana, mutta perinteen vastaanottajan ja siirtäjän välisten eritasoisten dialogien tutkiminen on jäänyt vähemmälle huomiolle. Tutkimukseni ehdottaa, että perinteen siirtymistä olisi tärkeää tarkastella dialogisena ilmiönä, jossa myös vanhemmat toimivat perinneainesten vastaanottajana. Näkemykseni mukaan kulttuuriperintö on erilaisten näkökulmien välistä dialogia ja siten myös elävän perinnön käsite tarvitsee erilaisia näkökulmia tullakseen monipuolisesti ymmärretyksi.

Toiseksi: valintani asettaa kuvaan juuri isä kuuntelemaan lapsen unta on tietoinen valinta, sillä yksi suomalaisen ja samalla myös kansainvälisen unien tutkimuksen yksi kysymyksistä on ollut se, ovatko naiset, eli esimerkiksi äidit ja isoäidit tärkeämmässä roolissa unien kerronta- ja tulkintaperinteen välittämisessä, kuin miehet. Aineistossani oli mainintoja isän merkityksestä unien kerronta- ja tulkintaperinteen välittämisen osalta. Esimerkiksi eräs haastatteluun osallistunut sanoo: *”Isä on kertonut omista unistaan. Mä muistan ne. Minkälaisia unia*

muistaa lapsuudesta, niin en omia muista, mutta isäni kertomia.” (Nainen, 39 v.) Tämäkin lainaus vahvistanee näkemyksen kertomisen voimasta.

Kolmanneksi: mitä me emme kuvasta voi tietää? Me emme tiedä, mitä kuvassa olevat henkilöt ajattelevat, minkälaisia kokemuksia heillä on unista, minkälaisena he todellisuuden näkevät ja mikä heidän unikäsityksensä on.

Unikäsite tarkastelun alla

Tutkimusaineistoni osoitti minulle tutkijana sen, että unikäsitykset ovat paljon muutakin kuin yksin käsityksiä unesta, tai uniin asennoitumista tai suhtautumista uniin. Unille annetut merkitykset eivät aina liity suoraan käsityksiin koetuista unista tai edes unista ilmiönä, vaan ne voivat näyttäytyä myös muistoina, kokemukseksina ja pohdintoina todellisuuden luonteesta. Unikäsityksistä puhuminen on samalla myös uniin liittyvien menneiden kokemusten ja erilaisten tulkittujen unikäsitysten muistelua ja reflektointia sekä pohdintaa kasvuympäristön merkityksistä omalle unikäsitykselle.

Tämä seikka osoitti sen, kuinka tutkija yllätetään. Tutkimukseni osoitti, että itsestään selviltä tuntuvilla käsitteillä on merkityksensä ja niiden tarkat määritelmät ovat tutkimuksissa aina tarpeen. Jälkeenpäin ajattelen myös siten, että tällainen yllättyminen on olennainen osa itse tutkimusta ja fenomenologisen asennoitumisen hedelmä. Muutenkin, mikäli tutkimus tuottaisi aina vain odotusten mukaisia tuloksia, voisi silloin pohtia, missä määrin tutkimus lopulta tuottaa uutta tietoa.

Lopuksi

Tänään puolustamani väitöskirja on nimeltään *Unien elävä perintö - etnologinen tutkimus unikäsityksistä ja unien kertomistilanteista*. Avaan nyt lopuksi tätä otsikkoa, joka sisältää paljon tärkeää asiaa. Sosiokulttuurisena näkökulmana oma oppiaineeni etnologia painottaa eritoten ihmisten arkea ja subjektiivisia merkityksiä. Se soveltaa muun muassa niin folkloristiikan kuin antropologiankin kysymyksenasetteluja tehden tutkimuskohteestani siten monelta tasolta avautuvan. Unien sosiokulttuuriselle tutkijalle näkökulma on siten antoisa, koska se pitää sisällään erilaisia tutkimusperinteitä ihmisen ja yhteisöjen välisiin suhteisiin. Koska olen kiinnostunut ihmisten subjektiivisista kokemuksista, ilmiöstä, merkityksistä, tulkinnasta ja ymmärtämisestä, on tutkimusotteeni fenomenologis-hermeneuttinen. Tutkimukseni on käytännössä tarkoittanut aineistoni analysointia, eli olen tarkalla korvalla ja katseella tulkinut lukemaani tekstiä. Tämän lukemani olen tulkinut ihmisten minulle välittämänä unipuheena, eli monikerroksisena puheena unista. Määrittelen tutkimuksessani elävän perinnön prosessit väljästi unien kerronta- ja tulkintaperinteen vaalimiseksi, välittämiseksi ja eteenpäin siirtämiseksi. Näitä elävän perinnön prosesseja etsin tutkimuksessani osana yksilöiden unikäsityksiin ja unien kertomistilanteisiin suuntaamia merkityksiä.

Heikkilä, Silja. *Unien elävä perintö: Etnologinen tutkimus unikäsityksistä ja unien kertomistilanteista*. JYU Dissertations 436. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8866-1>.

Tutkimusaineistot

Haastattelu vuonna 2014. Nainen, 39 v. Haastattelija: Silja Heikkilä.

Kyselyhaastattelu vuonna 2014. Nainen, 49 v. Haastattelija: Silja Heikkilä.

Kirjallisuus

Kaivola-Bregenhøj, Annikki. 1988a. Unesta tulkintaan. *Kotiseutu* 3: 116-126.

Kaivola-Bregenhøj, Annikki. 1988b. *Kertomus ja kerronta*. Helsinki: SKS.

Kaivola-Bregenhøj, Annikki. 1992a. "Inledning." Teoksessa *Drömmar och Kultur. Drömböcker och drömtolkning*, toimittaneet Annikki Kaivola-Bregenhøj ja Ulf Palmenfelt, 7–18. Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Kaivola-Bregenhøj, Annikki. 1992b. "Våra viktiga drömmar." *Drömmar och Kultur. Drömböcker och drömtolkning*, toimittaneet Annikki Kaivola-Bregenhøj ja Ulf Palmenfelt, 19–44. Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Kaivola-Bregenhøj, Annikki ja Ulf Palmenfelt (toim.). 1992. *Drömmar och Kultur. Drömböcker och drömtolkning*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Kaivola-Bregenhøj, Annikki. 2010. *Kerrotut ja tulkitut unet. Kulttuurinen näkökulma uniin*. Porvoo: SKS.

Virtanen, Leea. 1974. *Kun kello pysähtyi. Tavallisen suomalaisen ylikuonnolliset kertomukset*. Porvoo: WSOY.

Virtanen, Leea. 1977. *Telepaattiset kokemukset*. Porvoo: WSOY.

Virtanen Leea. 1978. "Humanistisen maailmankuvan tieteellisyys." Teoksessa *Humanistisesta tutkimuksesta. Metodeja ja ajankohtaisia kysymyksiä*. Toimittaneet Suomen Akatemian humanistisen toimikunnan tutkijat. Helsinki: Gaudeamus.

Virtanen, Leea. 1980. "Unien kerronta nykyaikana." Teoksessa *Kalevala-seuran vuosikirja 60*, toimittanut Pekka Laaksonen, 55–67. Helsinki: SKS.

Virtanen, Leea. 1999. *Suomalainen kansanperinne*. Helsinki: SKS.